

2. İkinci dil edinimi ve erişim varsayımları

2.1 Evrensel Dilbilgisi ve dil edinimi

Dilin çevreden gelen uyarılar doğrultusunda bir alışkanlık oluşturma sonucu edinildiğini savunan **davranışçılığın** karşısında, Chomsky (1957), dil edinim sürecinde çevrenin değil, zihnin önemli bir yer tuttuğunu savunmuştur.

Çocukların tümceleri yetişkinlerinkinden farklıdır

Dil edinim süreci içinde belirli yapıların edinimi bir dizgesellik göstermektedir. Örneğin, Klima ve Bellugi (1966'dan akt. Jackendoff 1994), soru tümcelerine ilişkin olarak dizgeli bir aşama düzeninden söz etmektedir. Buna göre, İngilizce edinen çocuklar, önce (1a)'daki gibi, yardımcı eylemlerin bulunmadığı tümceleri, daha sonra ise yardımcı eylem ya da kip biçimbirimlerinin bulunduğu ama taşıma işleminin gerçekleşmediği tümceleri üretmektedirler (*bkz.1b*). Ancak üçüncü aşamada, yetişkinlerin kurduğu türden soru tümcelerine ulaşabilmektedirler (*bkz.1c*):

- (1) a. Why you smiling?
b. What he can ride in?
c. Where will you go?

ek bilgi 3

davranışçı ruhbilime karşı bilişsel ruhbilim

Chomsky öncesi dilbilimde dil kavramı bir bilgi olarak değil, bir davranış olarak düşünül-mektedir. Yapısal dilbilimin bilinen önemli temsilcilerinden Bloomfield'in önemli çalışması *Language*'te (Bloomfield 1933) de bu düşünce savunulmuştur. Bloomfield dil ediniminin, kimi seslerin biraraya getirmesiyle başladığını, daha sonra bu seslerin belirli bir nesne ile ilişkisinin oluştuğunu savunmuştur. Bu gelişimin nedeni, yetişkinlerin tepkileridir, örneğin çocuk her "da" dediğinde karşısında oyuncak bir bebek bulmaktadır; daha sonra çocuk bu oyuncak ona sunulmasa da oyuncak bebek hakkında konuşurken "da" demektedir. (yerleşen konuşma [displaced speech]). Burada yetişkinin, edinimde önemli bir öğeyi oluşturduğu görülmektedir. Yetişkinin tepkisi (reaction) ya da pekiştirme (reinforcement) olmadan çocuğun oyuncak bebek için hiç bir zaman "da" sözcüğünü öğrenemeyeceği açıktır.

Davranışçı yaklaşım içinde önemli bir kuram da Chomsky'nin eleştirilerine hedef olan B.F. Skinner'in *Verbal Behavior* (Skinner 1957) çalışmasıdır. Skinner, dış koşullara bağlı açıklamaları tercih etmekte, dilin organizma içinde olduğu açıklamalarına karşı çıkmaktadır. Bu kurama göre, dil, durumun belirli niteliklerinden oluşan **uyarılar** (stimuli), organizmada uyarıların oluşturduğu **tepkiler** (responses) ve bunların sonucu **pekiştirme uyarıları** çerçevesinde tanımlanmaktadır. Örneğin, çocuğun susması ya da su gereksinimi bir uyarandır, çocuk "buu" diyerek tepkisini oluşturur ve pekiştirme "bir biberon su" dur.

Chomsky'nin Skinner'in *Verbal Behavior*'una 1959'daki klasik eleştirisinde özellikle **yaratıcılık** kavramına değinilmiştir. Chomsky'e göre dili konuşanlar daha önce hiç duymadıkları tümceleri anlayabilmekte ve üretebilmektedirler. Bu durum uyarıların denetiminde nasıl olabilmektedir? Bir uyarana bir tepkinin bulunması olanaksızdır, doğal dil uyarılara göre önceden söylenebilirliği olan tümcelerden oluşamaz. Bu anlamda dil uyarana bağlı değil, uyarandan bağımsızdır.

Çocuklar söylediklerinden daha fazlasını bilmektedirler

Çocukların, söyleyebildiklerinden çok daha fazlasını biliyor olmaları da dilin zihnin bir ürünü olduğunun açık göstergesidir. Örneğin, tek sözcüklü sözceler aşamasındaki bir çocuğa "dax" gibi uydurma bir sözcük (2a) ve (2b) biçimlerinde sunulduğunda, çocuk, (2a)'da "a" tanımlığının bulunmadığı öbeğin belirtili ve özgül olduğunu, buna karşın (2b)'de "a" tanımlığının bulunduğu öbeğin belirtisiz ve özgüldışı olduğunu bilebilmektedir. Oysa, dil ediniminin bu aşamasındaki çocuklar, "a" belgisiz adlımlı hemen hemen bir yıl sonra kullanacaklardır (Katz, Baker ve Macnamara 1974'ten akt. Jackendoff 1994).

- (2) a. Could you give me [dax]?
b. Could you give me [a dax]?

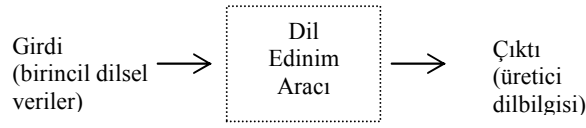
Veri yoksunluğu

Dil edinim sürecinde çevrenin değil, zihnin önemli bir yer tuttuğuna ilişkin bir başka tanıt da, çocuğun çevresinden hiç de düzgün olmayan dil verilerini duymasına karşın yine de dilini tam olarak kurabilmesinden gelmektedir: "uyarın yoksunluğu"

Çocuklar söylediklerinden fazlasını bilirler

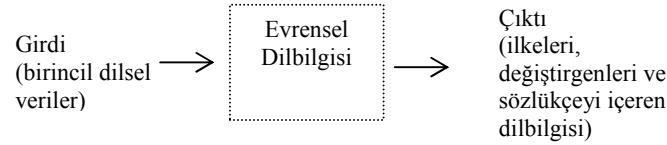
Çocukların söyleyebildiklerinden daha fazlasını bildiklerine yönelik daha pek çok örnek vardır. Tek sözcüklük aşamadaki çocukların bile (örneğin, 17 aylık çocuk) sözdizimsel yapının bazı yönlerini kavrayabildikleri görülmektedir. Kathy Hirsh-Pasek ve Roberta Golinkoff tarafından geliştirilmiş bir deneyde 17 aylık bir çocuk yan yana duran iki televizyon ekranının önüne oturtulmuş, soldaki ekranda, Minik Kuş'un Kurabiye Canavarı'nı gıdıkladığı görüntüler, sağdaki ekranda da Kurabiye Canavarı'nın Minik Kuş'u gıdıkladığı görüntüler gösterilmiştir. Daha sonra "Bak! Minik Kuş Kurabiye Canavarı'nı gıdıklıyor!" tümcesi çocuğa dinletilmiştir. (Elbette çocuk Minik Kuş ile Kurabiye Canavarı'nı önceden tanımaktadır). Sonuçta çocuk, tümcenin anlattığı durumu doğru olarak sergilemekte olan sol ekrana daha uzun süre bakmıştır. Kısacası, çocuk İngilizce'de edicinin (öznenin) eylemden önce geldiğini etkilenenin (nesne) de eylemden sonra geldiğini bilmektedir. Tüm dillerin bu sıralamada olmadığını da düşündüğümüzde¹ çocuğun *İngilizce* konusunda ya da dillerdeki edici, etkilenen sıralanışı ile ilgili bir şeyler biliyor olması gerekir.

Dil edinimi süreci, çocuğun duyduğu sınırlı verinin bir "kara kutu"ya girmesi ve bu "kara kutu"da uygulanan işlemler sonucu üretici dilbilgisinin çıkması olarak görülmektedir (Chomsky 1964). Çocuklar çevrelerinden pek çok tümce yani **birincil dilsel veriler** duymaktadırlar. Bu tümceler kara kutuda işleme sokulmaktadır. Daha sonra da dilin dilsel edinci yani üretici dilbilgisi edinilmektedir. Bu durumda dilbilimci de "kara kutuya" giren verilerle çıkanları incelediğimizde kara kutunun içi çözümlenmiş olacaktır. **Dil Edinim Aracı** (DEA) olarak adlandırılan "kara kutu", şöyle gösterilebilir:

Çizim 1. Dil Edinim Aracı ve dil edinimi

1964 DAE modeli **ilkeler** ve **değiştirgenler** modelinde yeniden ele alınmıştır. Burada DEA'nın kendisi dil yetisi ile yani **Evrensel Dilbilgisi** ile eşanlamlı kullanılmıştır. DEA'dan çıkan bilgi ilkeler ve değiştirgenleri belirten dilbilgisini içerir.

Çizim 2. Evrensel Dilbilgisi ve dil edinimi

D1 edinimi : ilk durum ve sabit durum kavramları

Buna göre, yeni doğan bir bebeğin zihni, dil edinimi bakımından "ilk" yani sıfır durumundadır (Dur₀). Dil edinimi, dil gelişiminin tamamlandığı "sabit" duruma (Dur_s) gelinceye kadar devam eder. İşte, dil kuramının amacı da bu süreci, yani Dur₁, Dur₂, vb. süreçlerini açıklamak olmalıdır:

Dur₀ — Dur₁ — Dur₂ ..... → Dur_s

Dur₀ konumundaki bir çocuk, ED'nin ilke ve değiştirgenlerini harekete geçirerek edindiği dile ilişkin verilere dayanarak zihnindeki değiştirgenleri ayarlayacaktır. Örneğin, adıl-düşürme gibi bir değiştirgeni ele aldığımızda, çocuk bu değiştirgeni ayarlamak için başlangıçta bu değiştirgenin üç olası değerinden (artı, eksi ya da yansız) biriyle başlamalıdır.

D2 edinimi : başlangıç durumu ve son durum kavramları

Tıpkı D1 ediniminde olduğu gibi, D2 ediniminde de aslında uyarın yoksunluğu sorunuyla karşı karşıya kalındığı düşünülmektedir. Her ne kadar D2 öğrenen kişilere, eğer sınıf ortamlarında olumlu kanıtların yanı sıra olumsuz kanıtlar, düzeltmeler, açıklamalar verilse de bu verilerin tam olarak ED ilke ve değiştirgenleri ile koşutluğu kuşkuludur. Çünkü, ED'nin dil öğretimi ortamına tam olarak girebildiğini söylemek güçtür. Öyleyse D2 öğrenen bireyin dili edinme süreci D1 edinen bireyin dil edinim sürecine benzecektir.

¹ Kayne 1994'te tüm dillerin bu sıralanış temelinde olduğu ileri sürülmüştür.

Dil ediniminde ilkeler ve değiştirgenler

İlkeler "tüm insanların zihninde sunulan doğal dilin görünümüdür" (Cook 1991:22). Örneğin, yapısal bağımlılık (structure dependency) bir ilkesi tümceler üzerinde yer değiştirme gibi işlemler sözcüklerin çizgisel sıralamasına ilişkin bilgiden çok, sözcüklerin yapısal ilişkisine ait bilgiyle ilgilidir. Örneğin *Ali dün Ankara'da alışveriş yaptı* tümcede üçüncü sözcükler birinci sözcüğün yerlerini değiştirebiliriz: *Ankara'da dün Ali alışveriş yaptı*. Ancak bu çizgisel bakış her zaman geçerli değildir. Örneğin, *Ali benim için alışveriş yaptı* tümcesinde aynı işlemi uygulayamayız: **İçin benim Ali alışveriş yaptı*. Öyleyse, öğeler arasında çizgisel değil yapısal bir ilişki bulunmaktadır. Bu tüm diller için geçerli olduğundan bir ilke olarak ele alınmalıdır. **Değiştirgenler** ise "kesin belirlenmiş sınırlarla bir dili bir diğerinden ayıran yönler" (Cook 1991:22) olarak tanımlanmaktadır. Buna örnek olarak, dillerde *adıl-düşürme* olgusunu verebiliriz. *Adıl-düşürme değiştirgeni* bir dildeki özne konumundaki adillerin düşürülüp düşürülmeyeceği ile ilgilidir (bkz.1.5, ayrıca değiştirgen konusunda bkz.2.5)

Evrinsel Dilbilgisi çocuğun zihninde ilkeler ve değiştirgenler olarak sunulmaktadır. ED'nin ilkeleri başlangıç durumunda çocuğun zihninde kurulmuştur. Hiçbir dil bunları yok sayamaz ve bu ilkelere uyar. Çocuk bunları otomatik olarak edinmiştir. Çevreden elde edilen deliller ışığında, çocuk değiştirgenleri ayarlamaya başlar. Değiştirgen ayarlama diller arasındaki çeşitliliğe göre edinilir. Çocuklar ilkeleri edinmez ama değiştirgenleri kurar. Çocuğun zihnindeki değiştirgenler, birer "şalter" olarak düşünülebilir. Örneğin *adıl-düşürme* değiştirgeni için başlangıçta "şalter"ın nötr konumda olduğunu düşünelim. Çocuk, çevreden gelen delillere bağlı olarak şalteri (+) ya da (-) konuma çevirecektir. İşte bu işleme **değiştirgen ayarlama** denmektedir.

Dili edinirken ek olarak çocuk oldukça geniş bir sözcük kümesini edinmektedir, bununla birlikte bu sözcüklerin sesletimini, anlamını ve sözdizimsel kısıtlamalarını da edinmektedir. "Dil ediniminin önemli bir parçası sözlükçedeki öğelerin özelliklerinin edinimidir aslında (Chomsky 1982). Böylece çocuk örneğin *düşmek* eylemini öğrenirken bunun bir eylem olduğunu ve bir özneye gereksinim duyduğunu, *almak* eyleminin de bir özneye, bir nesneye ve bir dolaylı nesneye gereksinim duyduğunu vb. öğrenilmelidir. Wexler ve Manzini 1987, değiştirgenlerin ilkelerden çok sözlüksel birimlere bağlı olduğunu (**sözlüksel öğrenme hipotezi**) ileri sürmüştür. Bu tüm dil edinimini sözlüksel özelliklerin edinimine indirmektedir. Bu mantıklıdır, çünkü sadece doğal dillerde sözlükçe önemlidir.

Bununla birlikte, D1 edinen çocuk Dur₀ durumundayken, D2 edinen yetişkin D1'e ilişkin bilgiyle donatılmış olduğundan, durumu D1 edinenden farklı olacaktır. Bunun için, D2 ediniminin başındaki durumdan, yani, Dur₀'dan farklı olarak "başlangıç" durumundadır (Dur_B), bu da aslında Dur_B= (Dur₀+ Dur_S) demektir. Yine D1 ediniminden farklı olarak D2 ediniminde sabit durum yerine, kişiden kişiye değişen son durum (Dur_{SON}) söz konusudur:

Dur_B — Dur₁ — Dur₂ ..... → Dur_{SON}

Her ne kadar dil edinim süreçleri birbirine benziyor gibi görünse de D2 ediniminde yetişkinin hiçbir zaman D_S durumuna gelemediği, yani D2'deki başarının D1'deki başarıya göre çok daha alt düzeylerde olduğu kabul edilmektedir.

Dil ediniminde kritik dönem

İlk olarak Lenneberg (1967), tekyanlı beyin hasarı ve yarıküre-çıkarmı² ile ilgili klinik çalışmaların çözümlemelerine dayanarak dil işlevlerinin yanallaşmasının (lateralization) sol-yarıkürede ergenlikte tamamlandığı sonucuna varmıştır³. Lenneberg, kritik dönemin beyinin zihinsel dilbilgisini oluşturmaya hazırlıklı olduğu süreyi içerdiğini, bu sürenin, iki sözcüklü aşamanın başlangıcı olan ikinci yaştan on iki yaşa kadar uzandığını ileri sürmüştür (Epstein ve diğ. 1996, Jakendoff 1994). Lenneberg'in söz konusu yanallaşma varsayımı iki gözleme dayanmaktadır: Bunlardan biri, sağ yarıküredeki lezyonların bir sonucu olarak afazinin, yetişkinlerin tersine çocuklarda oluşmaması; ikincisi de, sol yarıküre-çıkarmından sonra yetişkinlerin tersine çocukların dil işlevlerini sağ yarıküreye aktarabilmeleridir. Bu iki gözlem, dil işlevleri için gizilgüç eşitliğinin⁴ sadece çocuklarda bulunduğu anlamına gelmektedir.

² Yarıküre-çıkarmı (hemispherectomy), beyin yarıküresinin alınması işlemidir.

³ Aslında Lenneberg öncesi Kritik Dönem Varsayımına koşut açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan biri, dil öğreniminin zorluğunun yaş ile arttığını varsayan ve beyin esnekliğinin (cerebral plasticity) azalmasıyla bu zorluk arasında bağlantı kuran Penfield ve Roberts (1959)'dur (Epstein ve diğ. 1996).

⁴ Gizilgüç eşitliği (equipotentiality) kısaca, "beynin zarar görmeyen bir parçasının, zarar gören bölgelerin görevlerini üzerine alıp yapabilmesi gücü" olarak tanımlanabilir (Enç 1974).

Vahşi çocuklar

Alanyazında kurtlar ya da ayılar tarafından yetiştirilen ardından bulunan "vahşi çocuklar"a ilişkin pek çok olay bulunmaktadır. Bunların çeşitli yönleriyle kritik dönem varsayımını desteklediği ileri sürülmektedir. Burada bunları kısaca örnekleylim.

Aveyronlu vahşi oğlan Victor

Vahşi çocukların en ünlülerinden biri, 1799'da aşağı yukarı 11 yaşlarında bulunan Victor'dur. Victor'u bulduktan sonra, sağır okulunda doktor olarak görev yapan ve zihinsel özürülerin eğitimi konusunda çalışan Jean-Marc-Gaspard Itard eğitmiştir. Itard'ın yoğun eğitimi pek çok bilişsel ve toplumsal becerinin ortaya çıkarılmasında başarılı olmasına karşın Victor birkaç sözcük ötesinde dilsel bir beceri geliştirememiştir. Bunun nedeni Victor bulunduğu yaşının kritik dönemin sonlarında olmasıdır.

Isabelle

Isabelle, bebekliğinin ilk anlarından itibaren toplumdan uzak tutulmuş, çok az ölçüde bakım görmüş ve bulunana kadar kendisi ile hiç konuşulmamış bir çocuktur. 1940'larda 6 yaşında bulunduğu herhangi bir dili edinmemiş durumdadır. Bilişsel becerileri ise iki yaşındaki bir çocuğunun altındadır. Ancak, bir yıl içinde konuşmayı öğrenmiş ve okulda normal bir çocuk olarak başarılı olabilmıştır. Kısacası, anadilini, aynı yaşlarda olup ikinci bir dili göçmen olarak öğrenen bir çocuğun öğrendiği biçimde öğrenmeyi başarabilmiştir. Bulduğu yaşa dikkat edildiğinde 6 yaşın kritik dönem içinde olduğu görülmektedir.

Genie

Genie, 1970 yılında 13 yaşında, kritik dönemin sonlarına doğru bulunmuştur. Genie de 13 yaşına kadar yalıtılmış koşullarda yetiştirilmiştir. Genie'nin öyküsü 12 aylıktan başlar. Genie daha 12 aylıktan küçük bir odada, gündüzleri bir lazımlıklı iskemleyle bağlı, geceleri de üstü kapalı bir bebek beşiğinde tutulmuştur. Onu hayatta tutacak ölçüde beslenmiş ve kendisi ile hiç konuşulmamıştır. Herhangi bir ses çıkaracak olursa da fiziksel ceza uygulanmıştır. Bulduğu zaman Genie heyecan duygusundan yoksun ve toplumsal açıdan tepkisiz bir çocuk görünümü sergilemektedir. Bilişsel gelişme ölçümleri onun 15 aylık düzeyde olduğunu göstermektedir. Bir ay içinde dikkatli, meraklı ve duygusal açıdan katılımcı duruma gelmiş ve birkaç sözcük söylemeye başlamıştır. Bunu izleyen 1,5 sene içinde, bilişsel yetenekleri belirgin biçimde gelişerek 6-8 yaş düzeyine erişmiştir. Genie'nin dil gelişimi Susan Curtiss ve Victoria Fromkin gibi dilbilimciler tarafından 10 boyunca yoğun bir biçimde izlenmiştir. Genie'nin dil yeteneği önceleri normal dil ediniminin erken aşamalarına koşut bir yol izlemiştir. Bulduktan hemen sonra tek sözcüklü sözcükler, yedi ay sonra da iki sözcüklük sözcükler oluşmaya başlamıştır. Dilbilgisi becerisine göre daha geniş olan sözcük varlığı yaklaşık 700 sözcüğe ulaşmıştır. Genie, sayıların, renk terimlerinin yanı sıra *nasıl*, *ne* ya da *neden* sorularını da kullanmaya başlamıştır (Bunlar normal bir çocuğun 2 sözcüklük aşamanın sonrasını göstermektedir). Bulunuşundan bir yıl sonra, olumsuzluk, kimi ilgeçler, çoğul yapılar ve iyelik yapıları içeren tümceler oluşturabilmiştir. Genie'nin erken dil gelişimi oldukça hızlı gelişmiştir ancak dil gelişimi bu noktada hemen hemen durmuştur. Örneğin, olumsuz tümceleri tümcenin başına "no" ekleyerek oluşturmaya devam etmiştir. Belirtili ve belirtisiz tanımlık (the / a, an) kullanımı düşük düzeyde kalmıştır. Yıllar süren eğitim sonrasında genel bilişsel başarıyı çok daha yüksek düzeyde olmasına karşın dil başarıyı yaklaşık 2,5 yaş düzeyinde kalmıştır.

Chelsea

İşitme bozukluğu olan, ancak "zihinsel özürülü" olarak yanlış teşhis konulan Chelsea işitme bozukluğu olmayan ailesi ile toplumsal etkileşim içinde büyümüştür. Ancak büyüdükten sonra "zihinsel özürülü" olmadığı işitme yitimi olduğu teşhis edilmiş ve 31 yaşında işitme gereci takılmıştır. İşitme gereci ve eğitimi izleyen 9 ay sonrasında yaklaşık 2000 sözcüklük bir sözcük varlığına sahip olduğu, ilkökul 2 ya da 3 düzeyinde okuyabildiği, alışveriş etmek, lokantada sipariş vermek ve bir veteriner yardımcısı olarak iş bulabilmek için yetecek ölçüde konuşabildiği rapor edilmiştir. Ancak yine de, 11 yıl sonunda, sözdizimsel yapıyı üretmesi hâlâ 2,5 yaş düzeyindedir: tümcelerin öznesini atmakta, işlevsel sözcükleri ve çekimleri büyük ölçüde eksiklik içermekte ve sözcük sıralaması da büyük değişiklikler göstermektedir. Kısacası, sözdizimini İngilizceyi yıllarca maruz kaldıktan ve yoğun eğitimden geçtikten sonra bile edinmemiştir.

Genie'nin durumu ile Chelsea'nun durumuna bakıldığında sonuçların benzerliği dikkat çekicidir.. Sözcük ediniminde, iletişim gerçekleşmektedir, ancak zihinsel dilbilgisi, özellikle de sözcük sıralaması, çekimler gelişmemektedir. Bu iki olay kritik dönem varsayımı için sağlam kanıtlar oluşturmaktadır.

Kritik dönem varsayımına karşı düşünceler

Bununla birlikte, Kritik Dönem Varsayımını destekleyen delillerin karşısında böyle bir dönemin varlığına karşı çıkan düşünceler de ileri sürülmüştür: Yanallaşmanın beyin olgunlaşmasına (brain maturation) bağlandığını ve buna göre de kritik dönemin 12 yaşına kadar olan süreyi kapsadığı görüşünün karşısında yanallaşmanın aşağı yukarı 5 yaşlarında oluştuğu ileri sürülmüştür. Bu durumda Lenneberg'in ileri sürdüğü ergenlik çağı, yanallaşma için olası olmayan bir dönemdir, böyle olması durumunda kritik dönemin sonunun da 5 yaş olduğunu söylemek gerekir. Bunlar dışında, dil işlevlerinin sol yarıküre-çıkarımı sonrasında sağ yarıküreye aktarıldığı savına karşı da ciddi veriler bulunmuştur. Bu düşünceler çerçevesinde, bugün beyin olgunlaşması ile davranışlar arasındaki bağlantıyı inceleyen araştırmacılar kritik dönem yerine daha çok **duyarlı dönem** terimini kullanmaya başlamışlardır (bkz.Epstein ve diğ. 1996). Buna göre, gelişmenin belirli bir dönemi süresince belirli organizmaların belirli çevresel uyarıcılara duyarlılığının arttığı belirtilmektedir. Kısacası, Kritik Dönem Varsayımındaki gibi bir "kapanma" gerçekleşmemektedir. Öyleyse yetişkinlerin dil edinimleri ile yetişkin olmayanların dil edinimleri arasında ED'ye ulaşılabilirlik ya da ulaşılabilirlik gibi kesin çizgiler çizmek olanaklı değil gibidir. Diğer yandan, "kritik" ya da "duyarlı" dönem, çocukların zihinsel bir dilbilgisine sahip olduklarını da göstermektedir.

ek bilgi 7

Doğaya ilişkin gözlemler

Kritik dönem varsayımı doğaya ilişkin gözlemlerle de tanımlanabilmekte, bu varsayım yaşambilimsel açıdan desteklenmektedir. Burada hayvanlardaki kritik dönemin en ünlü üç örneğini kısaca ele alalım:

- Bir yavru kedinin tek gözü üç aylık olana kadar kapalı tutulursa, yavru kedi asla bu gözü ile doğru dürüst görmeyi öğrenememekte ve yaşamının geri kalanında dünyayı tek gözle görmektedir. Bunun nedeni, bu yaş öncesinde görme dizgesinin nöronları birbirleri ve beynin geri kalanı ile bağlantılar kurmakta oluşu ve bu yaştan sonra bunun durmasıdır. Görsel girdi bu bağlantıların gelişimi ve düzenlenişine rehberlik ettiği için, görsel girdi olmayınca bağlantılar tam olarak oluşmamaktadır. Aslında benzer bir durum, "şaşıklık" (strabismus) teşhisi konulan bebekler için de geçerlidir. Eğer erken yaşlarda düzeltilmezse, göz tarafından yönlendirilen beyin bölgeleri tam olarak gelişemezler ve gözün kendisinde bir sorun kalmasa bile normal görüş sağlanamaz.
- Konrad Lorenz tarafından yapılan bir deney, kaz yavrularının annelerini onun gittiği her yerde izleme yeteneğini edinmeleri ("belleğe kazıma", imprinting) ile ilgilidir. Lorenz, kaz yavrularının yaşamlarının en erken dönemlerinde, kaz benzeri ses çıkaran ve kaza benzer biçimde hareket eden herhangi bir şeyin yavruların belleğe kazınması için yeterli olduğunu keşfetmiştir (Bunu da kendisi sesler çıkarıp paytak yürüyerek göstermiştir, sonuçta kendisini gittiği her yerde izleyen bir kaz yavrusu sürüsü olmuştur). Belleğe kazıma, yalnızca yumurtadan çıkışın hemen sonrasında belirli bir dönemde gerçekleşmektedir.
- Kuş türleri ötmeyi öğrenme bakımından büyük farklılıklar göstermektedirler. Guguk kuşu gibi bazı türlerde ötüş tamamen doğuştan gelmektedir. Öte yandan başka türlerde (örneğin, bullfinch) ötme öğrenilmektedir. Bir kanarya ile aynı kafeste büyüyen genç bir "bullfinch" sonuçta kanarya gibi ötecektir.
- Daha ilginç olanı, doğuştan gelme ve öğrenilmiş niteliklerin birarada bulunduğu türlerdir. Yumurtadan çıkışından itibaren ayrı tutularak yetiştirilmiş ispinozlar yalnızca sıradan bir ötüş sergilerler; ötüşün tüm ayrıntılarını edinebilmeleri için bu kuşların diğer ispinozların ötüşünü duymaları gerekir. Eğer bir ispinoz 10 aylık olana kadar farklı bir yerde tutulursa, ötüşü orta düzeyde kalmayı sürdürür ve 10 aylıktan sonra diğer ispinozların ötüşünü ne kadar duyarsa duysun daha fazlasını öğrenemez.

Bu nedenle, burada dil öğrenimi konusunda karşımıza çıkana benzer olan, doğa ile eğitim arasındaki karşılıklı etkileşimi içeren bir kritik dönem bulunmaktadır.

ek bilgi 8

Amerikan İşaret Dili ve Kritik Dönem Varsayımı

Yakın zamanda yapılan çalışmalar Amerikan İşaret Dilinin (American Sign Language, ASL) de bir dil olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Böyle olunca da bu dilin çocuklar tarafından edinilmesinin incelenmesi önem kazanmıştır. ASL konuşan ailelerdeki sağır çocukların, dil öğreniminde, konuşma dilini edinen ve işitme özürü olmayan çocuklarla aynı aşamalardan geçtiği bulunmuştur. Ayrıca, işitme özürü olan anababaların işitme özürü olmayan çocukları aynı göçmen çocukları gibidir: İkidilli olarak büyütürler ve anababalarından işaret dilini edinirken çevredeki diğer insanlardan da konuşma dilini edinirler. Sağır çocukların yaklaşık yüzde 90'ı, işitme sorunu olmayan anababaya sahiptir ve evde işaret dili ile iletişim kurulmamaktadır. Gitgide artan bir oranda, sağır çocukların işitme sorunu olmayan anababaları ASL'yi öğrenmeye ve çocukları ile ASL konuşmaya teşvik edilmektedir. Ancak, çoğu zaman sağır bir çocuğun işaret diline (ve dolayısı ile herhangi bir dile) ilk kez maruz kalışı sağır okuluna ilk girişi ile olmaktadır. Pek çok çocuk bu okullara 4-6 yaşlarında ya da daha ileriki yaşlarda gönderilmektedir. Bu uygulamalar kritik dönem hipotezine yönelik önemli kanıtlar sağlamaktadır, çünkü okula gittikleri döneme kadar dilden yoksun kalan (ama toplumsal etkileşimden yoksun olmayan) büyük sayıda denek bulunmaktadır.

ASL üzerine bir çalışma

Bu yönde, Newport ve Supalla 30 ya da daha uzun bir süredir ASL'yi günlük dil olarak kullanan denekleri incelemişlerdir. Newport ve Supalla değişken olarak deneklerin bu dil ile ilk kez karşılaştıkları yaşı temel almışlardır. Bu değişkene göre denekleri üç gruba ayrılmaktadır: (a) **1. grup:** işaret dilini kullanan anababaların çocukları olan ve bu nedenle de ASL ile doğumdan itibaren karşı karşıya kalan *anadili grubu*; (b) **2. grup:** bir okula girmelerinin ardından ASL ile ilk kez 4-6 yaşlarında karşılaşan *erken öğrenenler grubu*; (c) **3. grup:** 12 yaş sonrası ASL ile karşılaşan *geç öğrenenler grubu*. Çalışmanın sonucunda temel sözcük sıralaması testlerinde, tüm grupların başarıları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ancak, eylem çekimi testlerinde 1.grubun, 2. gruptan biraz daha iyi durumda olduğu; 2. grubun ise, 3. gruptan çok daha iyi durumda olduğu gözlenmiştir. 3. grup özellikle ASL çekimlerini kullanma konusunda tutarsızlıklar sergiledilemekte ve her zaman çekim kullanılması gerektiren bağlamlarda bazen çekim kullanırken bazen kullanmadılar. Newport'a göre bu sonuçlar, temel bir dile egemen olma bakımından dili edinme yaşının etkisini göstermektedir. Bu görünüm Genie ve Chelsea'nın durumunu andırmaktadır. Konuşucu bir dil ile ne kadar fazla deneyime sahip olursa olsun, bu deneyim yeterince erken yaşta başlamazsa söz konusu dilde ancak bir ölçüde ileri gidilebilmektedir.

ASL ve ikinci dil edinimi benzerliği

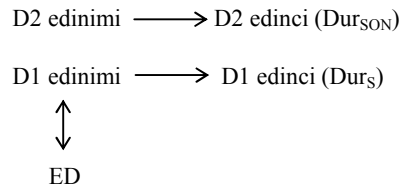
Bu çalışmanın ikinci evrensinde Newport ve Johnson yetişkinlerin bir *ikinci* dili öğrenmede karşılaştıkları güçlüük üzerinde deneysel bir araştırma yapmışlardır. 10 yıldan daha fazla süredir ABD'de bulunan ve İngilizce öğrenmiş olan Koreli ve Çinlileri incelemişlerdir. Yine, değişken olarak deneklerin ABD'ye geliş yaşlarını

almışlardır. Dilbilgisel zaman, çoğulluk, sözcük sıralanışı, belirtili/belirtisiz tanımlıklar (the / a, an), soru sözcükleri gibi konuları içeren dilbilgisi yargı testlerinden elde edilen bulguların ASL konuşanlardan alınan bulgulara benzediği görülmüştür. Temel sözcük sıralamasında başarı oranı fazlayken daha karmaşık dilbilgisini içeren testlerde, ABD'ye yaklaşık 7 yaşlarında gelenlerin diğerlerinden daha başarılı oldukları görülmüştür. 7-15 yaşları arasında başarımda aşamalı bir düşüş gözlenirken 17 yaş sonrasında gelenler erken yaşta öğrenmiş olanların çok daha gerisinde bir başarı sergilemişlerdir.

2.2 Evrensel Dilbilgisine erişim varsayımları

Erişimsizlik varsayımı (no accses)

Erişimsizlik varsayımı çerçevesinde ED'nin D2 ediniminde hiçbir rolünün olmadığı ileri sürülmektedir. Buna göre, çocuğun D1 edinimi ile yetişkinin D2 edinimim temel olarak birbirinden farklı bilişsel işlemleri içermektedir. Kritik Dönem Varsayımı da bunu desteklemektedir, kritik dönem sonrası edinim hiçbir zaman kritik dönem içindeki D1 edinimi düzeyine ulaşamamaktadır. Bunun için de D1 edinimi, ED ile gerçekleşirken, D2 ediniminde ED'den bağımsız genel öğrenim stratejilerinden yararlanılmaktadır. Erişimsizlik varsayımında, D2 edinci, D1 edinciden ayrıdır ve tümüyle farklı biçimde kazanılmaktadır (Cook ve Newson 1996:294):

Çizim 3. D2 ediniminde erişimsizlik modeli

Erişimsizlik varsayımı altında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan biri olan Clahsen ve Muysken (1986), Almanca'yı D1 olarak edinen çocuklar ile ve D2 olarak edinen anadilleri İtalyanca, Portekizce, İspanyolca ve Türkçe olan yetişkinlerin Almanca sözcük dizilişini nasıl edindiklerini karşılaştırmış ve D1 edinim süreçleri ile D2 edinim süreçlerinin farklı olduğu sonucuna varmıştır (bkz.1.6).

Erişimsizlik varsayımı altında bir başka görüş, Brey-Vroman (1989)'un **Temel Ayrılık Varsayımı**dır (Fundamental Difference Hypothesis). Bu varsayıma göre, D1'in tersine D2 ediniminde genel olarak, D1 bilgisi ve genel sorun-çözme dizgeleri kullanılır. Buna göre, D2 ediniminde ED'nin etkisi tümüyle yitirilmiştir. Brey-Vroman'a göre, D2 edinimi sırasında yetişkin, D2'de sınırsız sayıda tümce üretebilme olanağının olduğunu, D2'nin sözdiziminin, anlambiliminin ve sesbiliminin olduğunu, D1'in sunduğu geniş yelpaze aracılığı ile bilmektedir. Bu türden bilgiler ED aracılığı ile değil, gözlemlene yoluyla bilinmektedir. Brey-Vroman, ED'nin D1'deki gibi bir rolünün olamayacağını, fosilleşmenin ve D2'de tam anlamı ile yetkinleşememenin de bunu tanıtladığını belirtmektedir.

Doğrudan erişim varsayımı (direct accses)

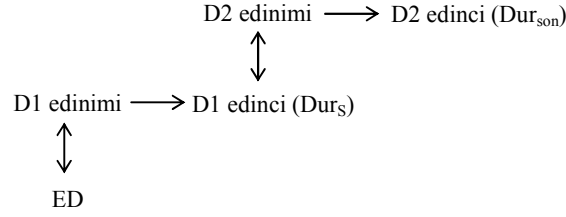
Doğrudan erişim varsayımı, ED'ye erişimin doğrudan olduğunu ileri sürmektedir. Öyleyse, D2'nin girdisinin bir sonucu olarak D2'ye uygun olan değiştirgen değerleri, D1'e başvurulmaksızın doğrudan ayarlanmaktadır. Buna göre de D2 edinimi, D2 verisi ile ED arasındaki etkileşimin sonucu olmaktadır. Bu varsayıma göre, D2 edinen yetişkinin D1 ve D2 edinçleri birbirine koşut olarak ED'ye ayrı ayrı erişmektedir. D1 ile ED arasındaki ilişki D1 edincine yol açarken D2 ile ED arasındaki ilişki D2 edincine yol açmaktadır (Cook ve Newson 1996):

Çizim 4. D2 ediniminde doğrudan erişim modeli

Dolaylı erişim varsayımı (indirect accses)

Dolaylı erişim varsayımı, D2 ediniminde ED'ye erişimin D1 aracılığıyla gerçekleştiğini, diğer bir deyişle D2 ediniminde D1'in izlerinin açıkça görüldüğünü ileri sürmektedir. D2 ediniminin D1 edincine eriştiği, D1 edincinin de oradan ED'ye eriştiği şöyle gösterilmektedir (Cook ve Newson 1996):

Çizim 3. D2 ediniminde dolaylı erişim modeli

Dolaylı erişim varsayımını destekleyen bir görüşe göre, D2 edinen birey için ED bilgisi tümüyle erişilebilir değildir. Buna göre, yetişkin sadece ED'nin ilkelerine doğrudan ulaşabilir, değiştirgenleri yeniden ayarlaması ise olanaksızdır (Schachter 1989). **Fırsat Penceresi Varsayımı** (Window-Of-Opportunity Hypothesis) olarak adlandırılan bu görüş, değiştirgenlerin ayarlanmasına sadece kritik dönem öncesi izin verildiğini, değiştirgenlerin bir defa ayarlandıktan sonra da bir daha değiştirilemediğini ileri sürmektedir. Öyleyse yetişkin, D2 ediniminde de D1 edinimi sırasında ayarladığı değiştirgenlere başvuracak, D1'den farklı bir değiştirgen değeri ile karşılaşıldığında D1 değerini kullanacaktır. Böyle bir durumda, yeni bilginin öğrenilmesi ancak genel sorun çözme stratejileri ile gerçekleşmektedir.

Bir başka görüşe göre, D2 ediniminde dili edinen yetişkin, ilk olarak D1'in değiştirgen değerlerini D2 için uygulamakta, daha sonra da olumlu kanıtlara göre değiştirgenleri yeniden ayarlamaktadır (Schachter 1989). Bu görüşün Fırsat Penceresi Varsayımından temel farkı, D2'nin değiştirgen değerlerinin kritik dönem sonrasında da yeniden ayarlanabilmesidir. Başlangıçta, D1 değiştirgen değerleri kullanıldığı için aktarım yanlışları görülmektedir. Buna göre, D2 öğrenen kişinin erek dili anadilinden ayırmadığı, bunun için de başlangıçta iki bağımsız dil dizgesinin olmadığı ileri sürülmektedir.